

Odborné postupy v pedagogickej a poradenskej praxi

Dieťa a rozvod v poradenskom procese

Kompetenčný rámec:

ZARIADENIE/A	zariadenia poradenstva a prevencie
ODBOBNÝ ZAMESTNANEC/CI	psychológ, špeciálny pedagóg
VEKOVÁ KATEGÓRIA	predškolský vek, prvý stupeň ZŠ, druhý stupeň ZŠ, stredná škola
FORMA	Individuálna
VYPRACOVAL/A	Mgr. Alžbeta Sekeráková
KONZULTANT/KA	PhDr. Oľga Jorčíková
DÁTUM	Máj 2021

Dieťa a rozvod v poradenskom procese

Úvod do problematiky

Dieťa, ktorého rodičia sú rozvedení, resp. práve sa rozvádajú, sa môže stať klientom zariadenia poradenstva a prevencie príp. školského psychológa z dôvodu ťažkostí v učení alebo ťažkostí v správaní, emočných ťažkostí či psychosomatických prejavov. Informáciu, že rodina prechádza alebo prešla rozvodom, sa odborný zamestnanec zväčša dozvedá pri anamnestickom rozhovore a rodič alebo škola si ťažkosti dieťaťa s touto situáciou nemusia nutne spájať.

Pre dieťa je rozvod rodičov a rozpad rodiny náročnou situáciou, ktorú potrebuje spracovať. Potrebuje pri tom oporu rodičov, učiteľov a ich citlivý empatický prístup. Vhodná môže byť psychoterapeutická podpora. V rodine pred rozvodom mohla byť nepriaznivá situácia, napäté vzťahy, v niektorých prípadoch prejavy psychického alebo aj fyzického násillia, alkoholizmu a pod. Na tieto skutočnosti je potrebné pri práci s dieťaťom prihliadať, nakoľko ide o potencionálne traumatické skúsenosti. Úlohou odborného zamestnanca poradenského zariadenia je dieťa diagnostikovať a v prípade potreby poskytnúť poradenstvo alebo psychoterapiu. Často je tiež potrebné pomôcť rodičom a učiteľom porozumieť dieťaťu a napomôcť mu vyrovnať sa s rozvodom rodičov.

Základné princípy

Dôležité je diagnosticky posúdiť charakter a príčinu ťažkostí dieťaťa – odlišiť napr. ťažkosti so sústredením na podklade poruchy pozornosti a na podklade emočných ťažkostí, posúdiť charakter emočných ťažkostí, vzťahovú väzbu dieťaťa, závažnosť prípadných porúch správania či psychosomatických ťažkostí dieťaťa. Ak si to situácia dieťaťa a rodiny vyžaduje, treba napláňovať dlhodobú poradenskú, prípadne terapeutickú starostlivosť o dieťa a poradenské konzultácie s rodičmi so zámerom pomôcť riešiť rodine vzniknutú situáciu a zmierniť, resp. odstrániť ťažkosti dieťaťa. Nezanedbateľnou súčasťou je zapojenie pracovníkov školy, prípadne i ÚPSVaR.

Výchovu a vzdelávanie detí v školách a školských zariadeniach upravuje zákon o výchove a vzdelávaní (školský zákon) č. 245/2008 Z. z. <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2008-245>.

Sociálno-právnu ochranu detí a sociálnu kuratelnu upravuje zákon č. 305/2005 Z. z. <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2005-305>.

Ciele

Úvodným cieľom je diagnosticky zhodnotiť osobnosť, emocionalitu, sociálne vzťahy, správanie dieťaťa, v prípade potreby jeho kognitívne schopnosti. Dieťa pred, počas a po rozvode rodičov prežíva širokú škálu emócií, no v tomto procese nemusia byť dostatočne

reflektované a dieťaťu nemusí byť zo strany rodičov, učiteľov a iných dospelých, poskytovaná dostatočná podpora. Z toho dôvodu sa u dieťaťa môžu rozvinúť viaceré emočné ťažkosti či problémové správanie. Odborník by mal dieťaťu pred, počas a po rozvode rodičov poskytovať bezpečný priestor prijatia a starostlivosti, vytvoriť s ním vzťah, v ktorom dieťa má možnosť svoje emócie a prežívanie vyjadrovať bez obáv. Výsledkom odbornej činnosti by mala byť schopnosť dieťaťa vyjadrovať a spracovávať svoje emócie adaptívnejším a zdravším spôsobom.

Následne je cieľom pomôcť rodičom a učiteľom porozumieť dieťaťu v jeho situácii a odporučiť im vhodný prístup voči dieťaťu.

Mala by byť posilnená schopnosť rodiča empaticky vnímať emócie dieťaťa a reagovať na ne. Rodič by mal byť tiež schopný oddeliť svoje negatívne postoje voči ex-partnerovi od postojov dieťaťa k svojmu druhému rodičovi.

Dieťa by malo mať možnosť rozvíjať vzťah rovnocenne s oboma rodičmi sebe prirodzeným spôsobom. Zároveň by nemalo byť tlačené do stretávania sa s rodičom, ak má z týchto stretnutí obavu a táto situácia by mala byť riešená citlivo s ohľadom na vnútorné prežívanie dieťaťa.

Učiteľia a pracovníci školy by mali byť schopní identifikovať potreby dieťaťa z rozvedenej rodiny vo výchovno-vzdelávacom procese tak, aby jeho ťažkosti výrazne negatívne neovplyvňovali schopnosť dieťaťa učiť sa a dosahovať dobré vzdelávacie výsledky.

Postup riešenia

1. Anamnestický rozhovor s rodičom – odborný zamestnanec sa v ňom zameriava okrem iného na informácie o členoch domácnosti, v ktorej dieťa žije, na vzťahy v domácnosti, pravidelnosť styku a vzťah s rodičom, s ktorým dieťa nežije, reakciu na rozvod rodičov. Exploruje tiež prípadné emočné ťažkosti dieťaťa, ťažkosti v správaní, psychosomatické ťažkosti.
2. Psychodiagnostická činnosť – ak je to potrebné z dôvodu ťažkostí v učení, posudzuje sa intelekt, pozornosť, kognitívne funkcie. Vhodné je tiež zaradiť projektívne techniky podľa veku dieťaťa (Test dom-strom-postava, Test emočného srdca, Kresba začarovanej rodiny, Rodinná doska, Nedokončené vety, v prípade predškolského veku hra...), a tiež psychodiagnostické testy na posúdenie sociálnych vzťahov (napr. CATO) a osobnosti (napr. B.-J.E.P.I.), prípadne i emočných ťažkostí (CDI, CMAS).
3. Konzultácia s rodičom/rodičmi – na začiatku prebieha komunikácia o výsledkoch psychodiagnostickej činnosti a objasnenie možných príčin ťažkostí dieťaťa. Poskytujú sa odporúčania pre rodiča/rodičov, vzhľadom na prístup k dieťaťu. Zamerať sa tiež treba na odporúčania pri komunikácii s dieťaťom smerom k druhému rodičovi. V prípade potreby je možné ponúknuť rodičovi/rodičom pravidelnú terapeutickú starostlivosť o dieťa. Následne sa uzavrie kontrakt s rodičom/rodičmi a samotným dieťaťom.

Konzultácie s rodičmi by mali byť realizované pravidelne. Môže byť potrebné stretávať sa s každým rodičom zvlášť. Rodičov sa odborník snaží viesť k tomu, aby oddelili svoj prípadný negatívny a kritický postoj voči ex/partnerovi od vzťahu dieťaťa so svojim druhým rodičom a umožnili dieťaťu budovať si vzťah s oboma rodičmi. Je vhodné viesť ich k tomu, aby nevyslovovali kritické poznámky na adresu druhého rodiča pred dieťaťom, ani dieťa kriticky k druhému rodičovi neprirovnávali. Odporúčaná je, ak je to možné, vzájomná komunikácia rodičov o dieťati, aby sa zmierňovali výrazné rozdiely v dennom režime, výchovnom prístupe a pod. V prípade, ak je správanie jedného s rodičov k dieťaťu objektívne problematické, napr. zanedbáva zdravotnú starostlivosť, prípravu do školy, dieťa ponižuje, či v niektorých prípadoch sa správa násilne, je potrebné odporučiť druhému rodičovi komunikáciu s ÚPSVaR, prípadne právne riešenie situácie.

4. Terapeutická práca s dieťaťom – štýl práce sa odvíja od absolvovaného psychoterapeutického výcviku odborníka, a tiež od veku a individuálnych charakteristík dieťaťa.

Vo veku od 3 do cca 10 rokov môže byť vhodnou voľbou terapia hrou, nakoľko dieťa nevie svoje prežívanie dostatočne verbalizovať a svoje pocity, túžby, zážitky a celkovo svoj vnútorný svet premieta do hry. Herňa by mala byť primerane vybavená hračkami, aby facilitovala vyjadrenie dieťaťa (figúrky členov rodiny, domček, bábätko s vybavením, predmety z domácnosti – kuchynka, náradie, figúrky zvierat, maňušky, autá, deky, piesok, voda, boxovacie vrece, meče, tvorivé potreby, ale tiež ďalšie hračky). Terapeut dieťa hrou citlivo sprevádza, zaujíma sa o jeho hru, reflektuje jeho emócie, prejavuje porozumenie, podporuje sebaistotu dieťaťa, v prípade potreby zadáva hranice. Dieťa v tomto veku je odkázané na rodičov, rozpadom domácnosti sa narúša jeho pocit bezpečia. Musí sa adaptovať na dva rôzne domovy - u matky aj otca, ktorí môžu mať rozdielny prístup k dennému režimu, tráveniu času, k pravidlám správania, dieťa má rôzne hračky, oblečenie a pod. Všetky tieto skutočnosti potrebuje spracovať.

V staršom školskom veku dieťa už pravdepodobne nepreferuje hru s hračkami, zároveň stále môže mať obmedzené schopnosti verbálne vyjadriť svoje prežívanie. Pri práci je možné použiť rôzne arteterapeutické či muzikoterapeutické techniky, emočné a terapeutické kartičky (napr. karty Rozviazané puto aj s výrokovými kartami), figúrky zvierat a pod. V prípade, že má na to terapeut vzdelanie, môže použiť terapeutické pieskovisko či iné techniky. Všetky tieto prostriedky môžu napomôcť dieťaťu k sebvýjadreniu. Na podporu terapeutického vzťahu či uvoľnenie atmosféry môže zaradiť aj spoločenské hry, ktoré má dieťa rado. Pre dieťa je naďalej rodina veľmi dôležitá a potrebuje sa adaptovať na rozdielny prístup a prostredie u matky a otca. Postupne tiež naberá na dôležitosti kolektív kamarátov a rovesníkov, potreba sa do neho začleniť, byť v ňom ocenený/á.

V období puberty a adolescencie sa využívajú podobné médiá ako v staršom školskom veku, no možno tiež očakávať väčšiu schopnosť mladého človeka spontánne verbálne vyjadriť svoje prežívanie. Pre mladého človeka v tomto veku je rodina stále dôležitá, no do popredia sa dostáva rovesnícky kolektív a miesto mladého človeka v ňom. Významnou témou je vytváranie vlastnej identity, fyzický vzhľad, a tiež partnerské vzťahy, resp. túžba po partnerskom vzťahu, potreba určitej voľnosti a s tým spojené ne/dodržiavanie pravidiel stanovených rodičmi – každý z rodičov

môže mať tiež iný pohľad na výchovu a prístup k dospelávajúcemu dieťaťu. Tieto oblasti by mu mal odborník pomôcť zvládnuť primeraným spôsobom.

V terapeutickej práci sa odborný zamestnanec zameriava na podporu pocitu bezpečia dieťaťa, podporu zdravého sebahodnotenia, porozumenie vlastnému emočnému prežívaniu a jeho spracovaniu, rozvoj komunikačných zručností, prípadné ťažkosti v správaní. Samozrejme, v tejto situácii je dôležité zamerať sa na prácu so vzťahmi, najmä k rodičom, súrodencom, prípadne vlastným rodičom a súrodencom, k širšej rodine, na adaptáciu na nové životné okolnosti. Prvoradou úlohou terapeuta je vytvorenie si vzťahu s dieťaťom, navodenie pocitu bezpečia a možnosti otvoriť sa v jeho prítomnosti. Dôležitou je tiež podpora pozitívneho sebaobrazu. Až následne je možné otvoriť aj témy súvisiace s rodinným prostredím. Dieťaťu treba umožniť hovoriť o vzťahoch, zážitkoch a postupne sa budú vynárať emócie s nimi spojené. Tieto treba reflektovať a pomáhať terapeuticky spracovať. Práca s dieťaťom sa nemusí nevyhnutne zameriavať iba na rodinné témy, dieťaťu je možné dať voľnosť hovoriť o tom, čo je pre neho dôležité, keďže jeho život sa neobmedzuje iba na rodinné prostredie.

Dĺžka terapeutickej intervencie je závislá od pretrvávania ťažkostí, s ktorými dieťa prišlo, resp. ich odznenia, či objavenia sa nových ťažkostí. Potrebu pokračovania je vhodné prehodnocovať pravidelne s rodičmi na konzultáciách, resp. motivovať ich k pokračovaniu, ak by stretnutia predčasne chceli prerušiť, poučiť ich o rizikách.

5. Spolupráca so školou v prípade, ak sa prejavujú ťažkosti v správaní či emočné ťažkosti. Komunikácia môže prebiehať s triednou učiteľkou, školskou psychologičkou, špeciálnou pedagogičkou. Odborný pracovník ju môže sám iniciovať telefonicky, či osobne podľa svojich možností. Komunikácia prebieha aj prostredníctvom dotazníka pre školu a odporúčení v diagnostickej správe. Pri osobnej či telefonickej konzultácii je vhodné sa zamerať na riešenie konkrétnych situácií, pre lepšie porozumenie situácii v škole. Ideálna je pravidelná spolupráca a vytvorenie vzájomnej dôvery so školským zariadením.
6. Komunikácia s ÚPSVaR. Deje sa v prípade, ak aktuálne prebieha konanie o úprave styku s dieťaťom. V prípade potreby pracovník/pracovníčka ÚPSVaR kontaktuje odborného pracovníka so žiadosťou o posúdenie situácie a potrieb dieťaťa a situácie rodiny z jeho pohľadu. V odôvodnených prípadoch (problematické správanie jedného z rodičov voči dieťaťu) je možné iniciatívne kontaktovať pracovníkov ÚPSVaR). V správe treba popísať charakter spolupráce s dieťaťom a jeho rodičmi, objasniť aktuálny psychický stav dieťaťa, pomenovať jeho aktuálne potreby z pohľadu odborného pracovníka.

Výstup činnosti

- psychodiagnostická správa
- kontrakt s rodičom/dieťaťom
- záznamy z práce s dieťaťom
- záznamy z konzultácií s rodičom
- záznamy o komunikácii so školou
- záznamy o komunikácii s ÚPSVaR, správa pre ÚPSVaR, ak si ju vyžadajú

Spolupráca

V rámci zariadenia poradenstva a prevencie prebieha interná spolupráca na diagnostickej činnosti s odbornými zamestnancami, ktorí sú do diagnostickej činnosti zapojení (psychológ, špeciálny pedagóg, logopéd, sociálny pedagóg a liečebný pedagóg). Dôležitá je externá spolupráca s MŠ, ZŠ, SŠ. Je vhodné získať informácie o prípadných ťažkostiach v učení, pozornosti na hodine, tréme, úzkosti, neistote, ktoré ovplyvňujú výkon dieťaťa, o správaní dieťaťa vo výchovno-vzdelávacom procese, vyrušovaní, vzťahoch so spolužiakmi a učiteľmi a pod. Na základe výsledkov psychodiagnostiky môžu odborní zamestnanci, so súhlasom rodiča, vysvetliť príčiny správania dieťaťa a navrhnúť vhodný prístup k dieťaťu v daných situáciách.

V prípade, ak prebieha súdne konanie ohľadne starostlivosti o dieťa, môže pracovníkov zariadenia kontaktovať pracovník ÚPSVaR so žiadosťou o informácie o stave dieťaťa.

Úskalia postupu

Ak rodičia sami ťažko prežívajú situáciu rozvodu, môže byť pre nich náročné byť emočnou oporou pre dieťa. V tom prípade je možné rodičovi odporučiť, aby sám/sama vyhľadal/a odbornú pomoc. Rodičia tiež môžu viniť seba navzájom z ťažkostí dieťaťa – je vhodné ich upriamiť nie na problém, ale na porozumenie dieťaťu.

Rodič môže nesúhlasiť so starostlivosťou v zariadení, aj keď školské zariadenie tento postup navrhuje. Poradenské zariadenie ho môže pozvať na konzultáciu, vysvetliť mu metódy a dôvody práce s jeho dieťaťom, získať ho pre spoluprácu, ubezpečiť, že práca nie je namierená proti nemu, ani proti jeho vzťahu s dieťaťom.

Škola môže upriamovať svoju pozornosť na ťažkosti dieťaťa v správaní a učení a nemať kapacity na individuálny prístup – je však vhodné pravidelne s rodičmi konzultovať, prihovárať sa za dieťa, vysvetľovať správanie, ponúkať možnosti, ako s ním pracovať.

Pracovník/čka ÚPSVaR môže nevhodným postupom zisťovať od dieťaťa preferenciu nastavenia styku s rodičmi, môže mu klásť nevhodne formulované otázky na túto tému, pričom výpoveď dieťaťa môže byť ovplyvnená aktuálnym emočným naladením, prípadne aktuálnym konfliktom s jedným z rodičov, dieťa môže opakovať výroky jedného z rodičov a pod. Z toho dôvodu treba v komunikácii s ÚPSVaR odporučiť vhodné spôsoby komunikácie s dieťaťom, a tiež posúdenia vzťahu dieťaťa k obom rodičom.

Čomu sa vyhnúť

Dôležité je nezameriavať sa iba na ťažkosti dieťaťa či problémové správanie, potrebné je vnímať dieťa ako komplexnú osobnosť. V tomto prístupe podporujeme aj rodičov a učiteľov.

Treba sa tiež vyhnúť vnímaniu situácie iba zo strany jedného rodiča. A to aj v prípade, že k nám

dieťa prichádza výlučne s jedným rodičom a druhý nejaví o spoluprácu s nami záujem. V konfliktnnej rozvodovej situácii má rodič, pokiaľ nemá situáciu spracovanú, tendenciu prenášať vlastné vnímanie do hodnotenia situácie dieťaťa.

Kompetenčné limity

V prípade, že odborný zamestnanec nemá ukončený alebo má prebiehajúci psychoterapeutický výcvik, a vidí potrebu terapeutickje práce, je vhodné odporučiť iného odborného zamestnanca alebo iné poradenské zariadenie. V prípade, že u dieťaťa sa prejavujú výrazné úzkosti, depresie, suicidálne tendencie, je potrebné odporučiť pedopsychiatrickú starostlivosť. Ak sa u dieťaťa prejavujú somatické ťažkosti, je potrebné aj vyšetrenie u detského/odborného lekára. Kompetenčným limitom pracovníka v zariadení poradenstva a prevencie je tiež riešenie emočného stavu rodičov dieťaťa a mediácia komunikácie medzi rodičmi.

Doplňujúce informácie

Zoznam použitých metód

- CDI, CMAS, B.-J.-E.P.I., CATO, Test dom – strom – postava, Test emočného srdca, Rodinná doska, Kresba začarovanej rodiny, Nedokončené vety
- terapia hrou, arteterapia, muzikoterapia, emočné a terapeutické karty

Zoznam organizácií

Zariadenia poradenstva a prevencie

Úrad práce, sociálnych vecí a rodiny

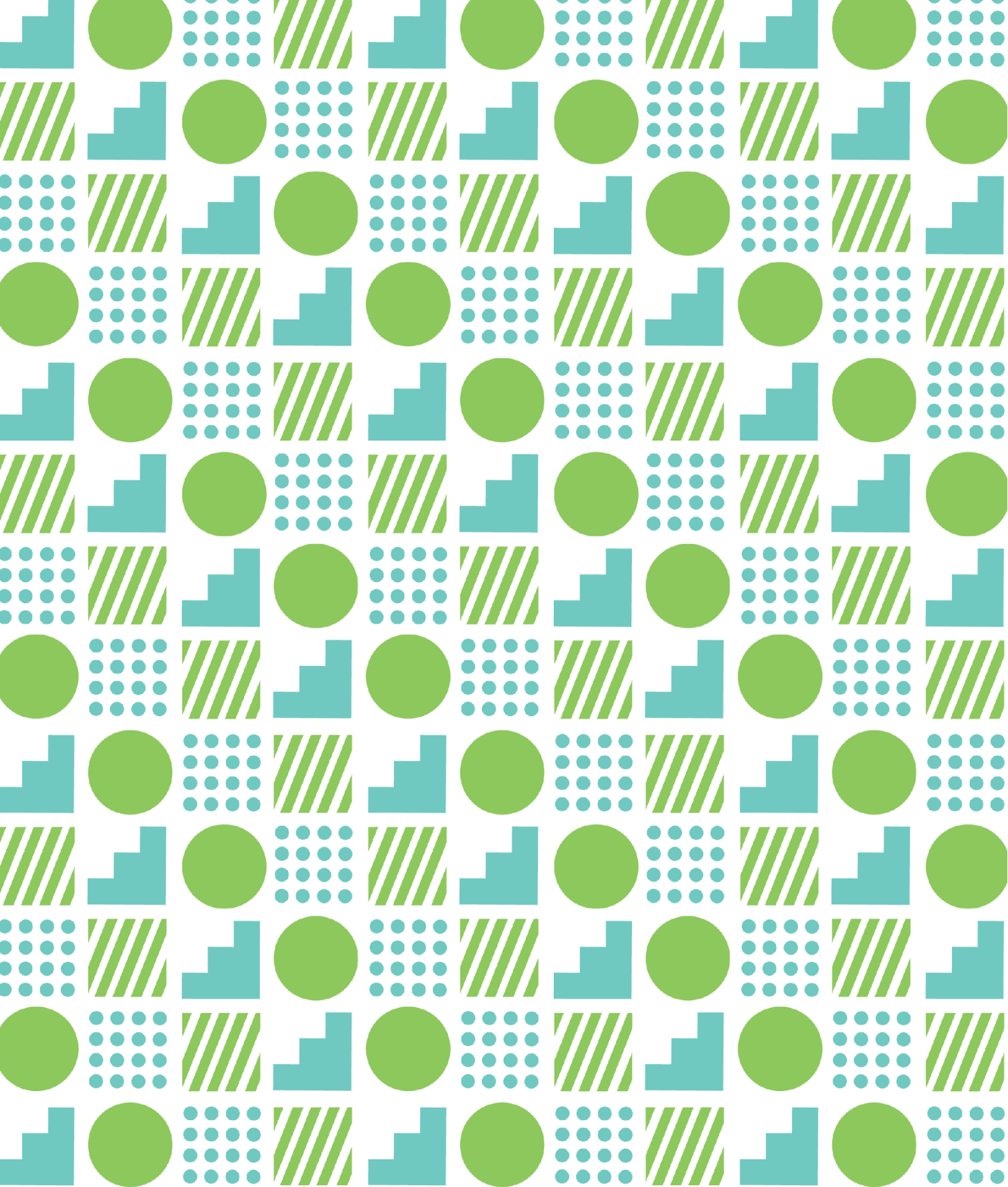
Použité zdroje

FREEMAN, R. 1992. Manželská kríza, Martin: Osveta, 1992.268 s. ISBN 80 -217 - 0401-2.

GARDNER, R. 1991. Rozvod a čo ďalej. Martin: OSVETA,1979. 223 s. ISBN 80 -217 - 0328 - 8.

MATĚJČEK, Z. 1986. Rodiče děti. AVICENUM, 1986. 336 s. ISBN 08 - 011- 86.

VÝSKUMNÝ ÚSTAV
DETSKEJ PSYCHOLÓGIE
A PATOPSYCHOLÓGIE

ŠTANDARDY
NÁRODNÝ PROJEKT

Štandardizáciou systému poradenstva a prevencie
k inklúzii a úspešnosti na trhu práce